



Saksbehandler: Sindre Eide

Referanser:

Saksdokumenter:

Gudstjenestereformen - Hovedgudstjenesten (3. gangs behandling)

Sammendrag

Bispemøtet behandlet Kirkerådets forslag til Hovedgudstjeneste på sitt møte i juni 2010. Hovedkonklusjonen fra Bispemøtet er at de anbefaler den fremlagte ordning vedtatt. De har en rekke merknader til forslaget som de ber om blir tatt til følge. Merknadene er gitt uten begrunnelse. Noen punkter kan synes å være av større læremessig art, andre i mindre grad. Hver enkelt merknad er kommentert i saksfremlegget med anbefalinger om hvordan de skal tas til følge. Her er det også anført hva som er endret eller ikke endret i dokumentet "Ordning for hovedgudstjenesten" (**KR-sep 2010**).

I tillegg til de endringene som er gjort på bakgrunn av Bispemøtets merknader er det også i sekretariatet gjort noen endringer i dokumentet som ble vedtatt på KR's møte i mai 2010. Også disse endringene er beskrevet og begrunnet i dette saksdokumentet.

Forslag til vedtak

1. Kirkerådet vedtar det fremlagte forslag til hovedgudstjeneste, med de endringer som fremkom i møtet.
2. Kirkerådet ber sekretariatet utarbeide tekst forslag til "dagens bønn" samt kirkeårsrelaterte samlingsbønner, jfr Bispemøtet sak 18/10
3. Kirkerådet oversender forslaget til behandling på Kirkemøtet 2010 og 2011.

Saksorientering

Bispemøtets behandling

Bispemøtet behandlet på sitt møte 14-16. juni 2010 Kirkerådets forslag til "Ordning for hovedgudstjenesten", vedtatt i KR 28. mai 2010, KR-022/10. Nedenfor gjengis bispemøtets protokoll.

Fra Bispemøtets protokoll 14-16. juni 2010:

Kirkerådet vil fremme forslag til nytt liturgisk materiale for Kirkemøtet høsten 2010 med endelig vedtak våren 2011. Etter Kirkemøtets forretningsorden og saksbehandlingsregler for liturgisaker skal saken forelegges Bispemøtet for uttalelse før saken fremmes for Kirkemøtet.

Bispemøtet skal særlig legge vekt på de læremessige sidene ved saken.

Vedtak

Bispemøtet har fått seg forelagt forslag til nytt liturgisk materiale til bruk i Den norske kirke etter behandling i Kirkerådet 27.-29. mai 2010.

1. Under behandlingen av ordningene har enkelte biskoper på forskjellige punkter både av prinsipiell og formell art, stemt for andre formuleringer. Men i en siste behandling har de vedlagte anbefalinger fått enstemmig tilslutning som Bispemøtets felles vedtak.
2. Bispemøtet merker seg at rubrikker og bestemmelser knyttet til liturgi har et omfang som virker unødige og fremstår uoversiktlig. Bispemøtet vil anbefale at en søker å redusere omfanget av hva som skal reguleres og omtales i form av rubrikker og bestemmelser.
3. Det liturgiske materialet foreligger i to målformer. Bispemøtet har lagt bokmålsversjonen til grunn for sin behandling, og forutsetter at den nynorske liturgien oversettes fra bokmålsversjonen.
4. Bispemøtet kan anbefale de fremlagte ordninger vedtatt, og ber om at følgende merknader tas til følge: (*se nedenfor*)

Kommentar til merknadene fra Bispemøtet (BM)

Protokollens innledende punkter (1-4 ovenfor) kommenteres samlet. Deretter gis det kommentarer til hvert enkelt punkt.

Kommentar til punkt 2 ovenfor: I "Ordning for hovedgudstjenesten / Høymesse" (KR-sep 2010, s. 4-16) må nødvendigvis rubrikkene være mer omfattende enn i nåværende gudstjenesteboks ordning for høymesse, i og med at rubrikkene nå skal gjelde for alle typer hovedgudstjenester. Jfr. innledningen, KR-sep 2010, s. 2: *Rubrikkene (med rød*

skrift) i ordning for hovedgudstjenesten / høymesse gir nærmere bestemmelser om de ulike ledd i liturgien. Disse gjelder både for høymesse og andre typer hovedgudstjenester som den lokale menighet velger å feire.

Men det er en del rubrikker av mer forklarende og metodisk art, blant annet i modellene til utforming av forbønner, som kan flyttes til veiledningen.

BM's anliggende tas hensyn til, ved at rubrikker av forklarende og metodisk art tas ut og settes inn i veiledningen. For øvrig gjennomgås alle rubrikker med sikte på språklig innstramming.

Kommentar til punkt 4 ovenfor : BM anbefaler at Kirkerådets forslag (28. mai 2010) til Ordning for hovedgudstjenesten kan vedtas. Samtidig ber BM om at deres merknader tas til følge. Dette tolker vi slik at alle punkter BM har merknader til, må Kirkerådet vurdere en gang til.

Ordning for hovedgudstjeneste (BM's merknader, med kommentarer)

Etter hver kommentar vises til hva som er endret/ ikke endret i Ordning for hovedgudstjenesten (jfr. dokument **KR - sep 2010**) i forhold til KR's forslag i mai 2010.

1. Latinske overskrifter til leddene strykes.

Kommentar: Forslaget viderefører i hovedsak praksis fra gjeldende Gudstjenestebok ved å gjengi latinske/greske betegnelser ved siden av de norske. Det er foretatt en reduksjon i forhold til Gudstjenesteboken ved at betegnelsene *verba, benedicamus* og *salutatio* ikke er tatt med i Forslaget.

Av økumeniske grunner bør latinske betegnelser være med, i samsvar med den praksis som følges av flere søsterkirker som vi har et nært forhold til. Mange av disse betegnelsene er også innarbeidet i det norske språk, eks "kyrie" og "gloria", og mange vil kjenne igjen begrepene fra konsertmesser.

Betegnelsene er også nyttige for de medvirkende i sin kommunikasjon i det gudstjenesteforbereidende arbeid, særlig fordi noen av de norske betegnelsene er lite pregnante. Derfor bør de ikke utelates fra gudstjenesteboken, slik den er tilgjengelig for liturg, kantor og andre medvirkende. Når de lokale menigheter utarbeider agender til sine gudstjenester, står det dem selvsagt fritt å utelate de latinske betegnelser i disse.

Den latinske betegnelsen "Sursum corda" er strøket. I stedet satt inn betegnelsen "prefasjonsdialog." Ellers ingen endringer mht latinske betegnelser i KR-sep 2010.

2. Rubrikk til pkt 4 Samlingsbønn (s. 5) – "kan" strykes, slik at rubrikken lyder: "Samlingsbønnen innledes med: ..."

Kommentar: **BM's merknad tas til følge. Endret i KR-sep 2010.**

3. Rubrikk til pkt 5 Syndsbekjennelse (s. 5) – tillegg: "Dersom det er skriftemål i gudstjenesten legges det til ledd 5 eller før forbønnen."

Kommentar: Den vanligste praksis for menigheter som har skriftemålgudstjeneste er å følge ordningen for Skriftemål i gjeldende gudstjenestebok (jfr. Gudstjenestebok, Del 1. s. 259 ff) og legge den i forkant av høymessen. Unntaket er først og fremst menigheter i Nord-Hålogaland som har praksis med skriftemål i selve høymessen. Dette er i tråd med rubrikkene (punkt 5. s. 259), som legger opp til at skriftemålet også kan legges inn i høymessen, i stedet for ledd 2, Syndsbekjennelse. Muligheten til å legge skriftemål inn i høymessen er ikke nevnt i høymessens rubrikker i nåværende gudstjenestebok.

Det foreslås at vi følger samme praksis som i gjeldende gudstjenestebok.

Dette betyr at **BM's forslag til rubrikk ikke tas inn i Ordningen for hovedgudstjenesten, men tas inn i Alminnelige bestemmelser. Det kan også skrives mer utførlig i Veiledningen om hvilke ledd i skriftemålsordningen som anbefales tatt med når man velger å ha skriftemål på syndsbekjennelsens plass, enten som ledd 5 eller i forkant av ledd 16 i Forslaget. BM's anliggender skulle dermed være ivaretatt.**

4. Rubrikk til pkt 7 Lovsang (s.6) – tillegg: ”Kan utelates i faste- og adventstiden.”

Kommentar: I forslaget til tekstbok er adventstidens tekster mer enn tidligere preget av forberedelse til jul. Adventstiden som botstid er nedtonet. Dette gjelder både 1. søndag i advent som i mange menigheter er feiret som en festdag de senere år, og 4.søndag i advent som i tekstrekken er foreslått som ”søndag for jul”. Derfor er det naturlig at lovsang (gloria) lyder i adventstiden. Det foreslås derfor at **Bm's forslag til rubrikk endres til: ”Kan utelates i fastetiden”: Endret i KR-sep 2010.**

5. Rubrikk etter pkt 7 Lovsang (s. 6) – ”kan” erstattes med ”skal”, slik at rubrikken lyder: ”Dersom det er dåp, skal det skje her.”

Kommentar: BM's ønske om en fast plassering av dåpen tas hensyn til. Men det foreslås en mykere formulering ved å utelate ”skal” fra BM's forslag og ved å la denne faste plasseringen gjelde høymessen. Dermed utelukkes ikke andre plasseringer av dåpen i andre hovedgudstjenester enn høymessen.

Rubrikken foreslås endret til: Dåp skjer her når hovedgudstjenesten feires som høymesse. Endret i KR-sep 2010.

6. Pkt 9 og 11 Lesninger (s.7) – varianten ”eller Slik lyder ordet fra Den hellige skrift” strykes.

Kommentar: Dette er et punkt hvor det kan være klokt å ha to alternativer, slik KR har foreslått. Men BM's ønske om at det ikke gis alternativer til formuleringen ”Slik lyder Herrens ord” er forståelig ut fra tanken om ens praksis i hele vår kirke med hensyn til avslutning av lesningene. Det antas at det også kan ligge læremessige begrunnelser for BM's innstilling.

Varianten ”Slik lyder ordet fra Den hellige skrift” strykes. Endret i KR-sep 2010.

7. Pkt 17 minnes de døde (s. 10) – introduksjonsordene gis ny formulering.

Kommentar: Det antas at BM ønsker en ny formulering på grunn av at den foreslåtte er for tung. Dette kan vi gi dem rett i.

Det er vanskelig å finne en formulering som vil fungere i alle menigheter. Det enkleste vil være å si ”Vi reiser oss og minnes dem i vår menighet som *er døde* siden sist vi var samlet.” Formuleringen vil fungere i små menigheter hvor man vil ha oversikt over alle som er døde. Men i større menigheter kan noen ha gått bort like før helgen uten at presten så langt er blitt informert om det.

I Forslaget (2008) var ”dem i vår menighet *som er jordfestet* siden sist vi var samlet”, foreslått. Betegnelsen ”jordfestet” er ikke brukt i vår ordning for gravferd.

Betegnelsen bør også unngås på grunn av folkelige forestillinger omkring begrepet. En løsning kunne være ”dem i vår menighet *som er gravlagt* siden sist vi var samlet.” Men i områder av landet hvor kremasjon er vanlig, vil noe skurre ved denne formuleringen for dem som hører den, selv om den i og for seg er riktig. Den beste løsningen kan være en forenkling av ”dem det har vært holdt gravferd for.”

Som tekst i ordningen foreslås: ”Vi reiser oss og minnes dem i vår menighet det er holdt gravferd for siden sist vi var samlet.” Endret i KR-sep 2010.

I veiledningen gis menighetene hjelp til å tilpasse formuleringen slik det vil være mest naturlig. Det bør også gis veiledning om hvordan man i minnehandlingen kan inkludere dem som er blitt borte på havet og lignende.

8. Pkt 18 takkofferbønn (s. 11) – ”Fyll våre hjerter med din Ånd. Og” erstattes med: ”Foren din kirke av alle folkeslag og tungemål. Likesom kornet er blitt ett i brødet og druene i vinen, så gjør oss”

Kommentar: **BM’s forslag til endring tas til følge. Endret i KR-sep 2010.**

9. Pkt 19 nattverdbønn (s. 12) – før menighetssvaret ”Deg være ære...” legges til ”Kristus døde, Kristus stod opp, Kristus skal komme igjen.”

Kommentar: BM ønsker å ha med den gamle økumeniske formuleringen ”Kristus døde, Kristus stod opp, Kristus skal komme igjen” og legge den i liturgens munn.

Denne formuleringen ligger tradisjonelt i menighetens munn.

Jfr. Nattverd gudstjeneste utenom høymessen (Gudstjenestebok, II.1, s. 294).

Etter at liturgen har sagt ”Derfor, så ofte som vi spiser dette brødet og drikker av kalken, forkynner vi Herrens død, inntil han kommer”, sier menigheten:

M: Kristus døde. Kristus stod opp. Kristus skal komme igjen.

Når dette utsagnet legges i menighetens munn, vil det måtte gå på bekostning av setningen ”Deg være ære for kjærligheten som er sterkere enn døden”. I alle fall ville formuleringen ”Deg være ære” være umulig. M måtte i så fall si ”*Ham* være ære”. Men det blir til sammen et ganske langt utsagn å legge i menighetens munn.

Alternativene vil da være:

enten

L: Stort er troens mysterium.

M: Kristus døde. Kristus stod opp. Kristus skal komme igjen.

(Ham være ære for kjærligheten som er sterkere enn døden)

eller BM's forslag:

L: Stort er troens mysterium.

Kristus døde. Kristus stod opp. Kristus skal komme igjen.

M: Deg være ære for kjærligheten som er sterkere enn døden.

Det kan også tenkes *et tredje alternativ*:

L: Stort er troens mysterium.

M: Kristus døde. Kristus stod opp. Kristus skal komme igjen.

L: Deg være ære for kjærligheten som er sterkere enn døden.

Dette tredje alternativet gir *menigheten* mulighet til å si ordene: "Kristus død. Kristus stod opp. Kristus skal komme igjen." For at menighetens svar ikke skal bli for langt, flyttes imidlertid setningen "Deg være ære..." til *liturgen*. I forhold til BM's forslag er altså ordlyden den samme, men fordelingen mellom menighet og liturg er en annen i alternativ 3. Mot alternativ 3 kan en innvende at det ikke er vanlig å legge et slikt oppfølgende utsagn som dette i *liturgens* munn som svar på menighetens treleddete utsagn om Kristus.

Å legge formuleringen "Deg være ære for kjærligheten som er sterkere enn døden" i menighetens munn har fått god gjenklang under utprøvingen. Det oppleves som en god setning å si sammen, og det taler for alternativ to ovenfor, altså BM's forslag. Det kan være ulike oppfatninger om hvordan det passer best å innlede menighetssvaret i det andre alternativet: – med "Ham være ære" eller "Deg være ære". Av disse foretrekkes den kjente og innarbeidete formuleringen "Deg være ære for kjærligheten som er sterkere enn døden." "Deg være ære" gjør det også tydeligere at nattverdbønnens adressat er Gud, som den første person i guddommen.

BM's forslag tas til følge, men med den endring at fordelingen av utsagn mellom liturg og menighet endres. Endret i KR-sep 2010.

10. Pkt 20 Du Guds Lam (s. 13) – "bærer verdens synder" erstattes med "bar all verdens synder".

Kommentar: Bispemøtet foreslår å endre ordlyden i det forslaget til tekst i "Agnus Dei" som ble sendt til høring høsten 2010 og som Kirkerådet har videreført til nå. Bispemøtet ønsker å gå tilbake til tekstformen "Du Guds lam, som *bar all* verdens synder" i stedet for å videreføre tekstformen i Forslaget 2008: "Du Guds lam, som *bærer* verdens synder".

68 % av høringsinstansene og 73 % av høringsmenighetene sa seg enig i endringen fra "bar" til "bærer".

BM tilrår likevel betegnelsen "bar". Protokollen inneholder heller ikke på dette punkt noen begrunnelse. Men det er naturlig å tenke at de slutter seg til de høringsinstansene som sier at fortidsformen gir en bedre understreking av Kristi soningsoffers engangskarakter (NLA, Normisjon, Agder og Telemark bispedømmeråd og biskop m.fl.).

En oppfatning om at dette punktet kan være av læremessig karakter, er også kjent fra tidligere debatter om gudstjenesten.

I sin høringsuttalelse skriver MF at de kan slutte seg til Forslagets tidsform (bærer) av *økumeniske* grunner, selv om de også sier at ”fortidsformen gir et bedre uttrykk for de teologiske realiteter enn presens.” Enkelte høringsinstanser støtter endringen til presensform i Forslaget 2008, men under forutsetning av et sterkere fokus på Jesu forsoning i nattverdliturgien som helhet. I og med at dette har skjedd med den nattverdliturgien som nå legges frem til siste behandling i Kirkerådet før Kirkemøtet, kan det vurderes om presens eller fortidsform skal velges.

Her følger en redegjørelse for problemstillingen:

Teksten ”Du Guds lam” (Agnus Dei) inneholder tre språklige utfordringer:

1. Skal det hete ”bar” eller ”bærer”, altså fortid eller nåtid? Dette er hovedspørsmålet.
2. Skal det hete ”bar *bort*” (ev. ”tok *bort*”) eller kun ”bar” (ev. ”bærer”)?
3. Skal det hete ”verdens synder” eller ”verdens synd”, altså flertall eller entall?

Dette liturgiske leddet (Du Guds lam) bygger på ordet i Joh 1,29. Om man i nattverdliturgien skal følge ordlyden i dette bibelordets nøyaktig, er likevel ikke selvsagt. Ofte må bibeltekster gis en justert form for å fungere godt i det liturgiske forløp. Både språklige, stilistiske, rytmiske og tradisjonsmessige hensyn må tas, dessuten hensynet til en mest mulig ens oversettelse mellom målformene nynorsk og bokmål. I gudstjenesteledd som menigheten synger, vil det også være viktig å ta hensyn til at gode og innarbeidede melodier til *Du Guds Lam* fortsatt kan bli brukt av menighetene, på linje med nyere melodier.

I liturgihistorien har den *latinske* oversettelsen av *Du Guds Lam* spilt en viktig og formende rolle for kirkesamfunnene. Her vil også økumeniske hensyn være av stor betydning.

Likevel er det viktig å få en klar forståelse av den greske grunnteksten som vi bygger bibeloversettelsen på. Hva kan være den mest korrekte oversettelsen av *bibelordet*? Det er vanskelig å finne en entydig bakgrunn for begrepet ”Guds lam” i Joh 1,29. Fortolkere peker særlig på sydebukken, påskelammet og Herrens lidende tjener. Sannsynligvis representerer teksten en kristen forståelse av alle disse tre elementene.

Spørsmål 1 ovenfor, om *fortid* eller *nåtid* i bibelteksten, er udiskutabelt: I Joh 1,29 er det presensformen som er eneste mulige oversettelse, altså ”bærer”, og ikke ”bar”. Også de som i *liturgien* foretrekker fortidsformen ”bar”, er enige i det.

Spørsmål 3 er også udiskutabelt: Bibelteksten har entallsformen ”verdens synd”, og ikke flertallsformen ”verdens synder”. Den *latinske* liturgiske teksten, derimot, har flertallsformen.

Rytmiske og stilistiske grunner vil her være avgjørende for hvilken form man velger i liturgien, enten man følger den greske grunnteksten eller den tradisjonelle latinske

teksten. Det behøver ikke oppfattes å være noen avgjørende meningsforskjell mellom disse to formene, og i Bibelen brukes syndsbegrepet både i entall og flertall. Kanskje kan flertallsformen være å foretrekke i den liturgiske sammenheng *Du Guds Lam* inngår i, fordi en lettere kan kjenne seg eksistensielt inkludert i flertallsformen enn i entallsformen. "Verdens synd" kan muligens misforstås som en abstrakt størrelse som ikke angår den enkeltes liv og synder.

Spørsmål 2 har det derimot lenge vært uenighet om blant bibeloversettere og fortolkere. Noen bibeloversettelser har med ordet "bort", andre ikke. Det kan synes å være en tendens til at flere mener at formen "bærer bort" vil være den mest korrekte oversettelse av bibelordet. Det greske verbet som brukes (*airo*) kan bety både løfte opp, bære, bære bort, ta bort. Den gammeltestamentlige bakgrunn i syndeofferbukk tekstene har også vært fremhevet som grunnlag for dette valget.

I det nye forslaget til *bibeloversettelse* har man valgt å endre den tidligere oversettelsen "bærer" til "bærer bort". I NT 2005 heter det derfor: "Se, Guds Lam, som bærer bort verdens synd" / "Sjå, Guds Lam, som ber bort synda i verda". Da forstås lammet primært som syndeofferbukken som sendes ut i ørkenen.

Det finnes to tradisjoner blant bibelfortolkere om hvilken av disse to oversettelser som er den riktige, altså om ordet "bort" (eller tilsvarende) skal være med. Forskjellen kan følges helt tilbake til reformasjonstiden. I den svenske liturgien har man i dag formen "tar bort verdens synd". Også i andre nyere liturgier kan en se denne tendens. Den katolske kirke i Norge har i sin liturgi formen: "Guds lam, som tar bort verdens synder".

Skulle en følge denne oversettelsestradisjonen, støter en på noen rytmiske problemer, som i alle fall gjør at det vil være vanskelig å bruke de melodiene som er innarbeidet hos oss. Formuleringen "Du Guds lam, som tar bort verdens synder" – og "Du Guds lam, som bar bort verdens synder" får trykk på feil ord, og vil av denne grunn ikke klinge godt. Språklig sett er heller ikke de to *b*-ene i "bar bort" særlig vellykket, mens formen "bærer bort", som Bibelselskapet har, klinger bedre. Når trykket legges på "bort", som det bør, oppstår det et sammenstøt mellom to betonte stavelser (bort og verdens), som er vanskelig å håndtere musikalsk.

Går vi tilbake til *spørsmål 1* om presens eller fortidsform, blir dette et ganske sammensatt spørsmål når vi ikke bare diskuterer *bibelteksten*, men den *liturgiske tekst*. Hva er grunnene til at noen i liturgien ønsker fortidsformen, mens andre ønsker nåtidsformen?

Her er noen argumenter for fortidsformene *bar*, *bar bort* eller *tok bort*.

1. Kristi sonoffer var en engangshending i fortiden som danner basis for vår tro. Det er derfor forvirrende å bruke presensformen "bærer verdens synder".
2. Kristus soner ikke verdens synd i dag, men gjorde det da, en gang for alle – til forskjell fra de gjentatte soningsofre i den gamle pakt (jfr. Joh 19,30; Rom 6,10; Heb 9,12). Man underslår dette ved å si at Kristus i dag bærer verdens synd.

3. I Norge har fortidsformen (bar/har båret) blitt brukt siden 1600-tallet (ortodoksien). Hvorfor endre dette som er så sterkt innarbeidet i vår kristne tradisjon og spiritualitet? Hvem forestiller seg at den oppstandne Kristus i dag går og bærer på verdens synder?
4. Fortidsformen verner mot en ubibelsk og uluthersk tanke om at det er vi som bærer fram Kristi legeme og blod som offer i nattverdhandlingen. Dette vern må ikke oppgis.
5. Fortidsformen er – selv om presensformen kanskje ikke er direkte feilaktig – det som klarest og aller best gir uttrykk for den kristne tro.

Her er noen argumenter for presensformen *bærer, bærer bort* eller *tar bort*:

1. Bibelteksten har presensformen (den sier ikke ”skal bære”), selv om Jesu sonoffer ennå ikke var skjedd da døperen sa ordene. Da må det gis gode grunner for å velge noe annet enn presens.
2. Siden dette leddet ble innført i nattverdliturgien av pave Sergius I (687-701), har presensformen vært brukt.
3. Når selv Luther beholdt presensformen, han som hadde avskaffelsen av *messeofferet* som sitt viktigste prinsipp for nyordningen i liturgien, er det vanskelig å hevde at man åpner for messeoffertanken ved å skifte fra ”bar” til ”bærer”.
4. Det er i dag en nesten unison økumenisk opplutning om presensformen. Danmark, Norge og enkelte tyske kirker er så godt som de eneste kirker som sier ”bar”. En rekke av disse gjør det fordi de bruker Nicolaus Decius’ salmeform (se NoS 148/149), og ikke synger bibelordet i Joh 1,29.
5. Presensformen er det som best uttrykker liturgiens egenart. I nattverdliturgien oppheves tid og rom i Guds evige nu. Vi blir ”samtidig med” det som skjedde og med det som vil skje.

Noen overveielser og konklusjoner:

- A. Følger vi den engelskspråklige oversettelsestradisjonen med ”bærer bort”, er det vanskelig å finne en god språklig og metrisk form på norsk som passer til den innarbeidede liturgiske musikken. Denne må i så fall omskrives eller nyskrives. De mest nærliggende språklige alternativene er da ”(Du) Guds lam, som bærer bort verdens synd” (jfr. NT 2005) eller ”(Du) Guds lam, som tar bort verdens synder” (jfr. Den katolske kirkes liturgi).
- B. De to beste liturgiske alternativer synes å være fortidsformen ”Du Guds lam, som bar all verdens synder” og presensformen ”Du Guds lam, som bærer verdens synder”. Begge disse formene passer også til den liturgiske musikken vi har hatt og som vi nylig har fått med gudstjenestereformen. Valget bør stå mellom disse to alternativene.
- C. Fordi Kristi offer som en hending én gang for alle, og nattverdmåltidets karakter av å være *gave* til oss er så tydelig understreket i det foreliggende forslaget til Ordning

for hovedgudstjeneste, synes det ikke å være teologisk *påkrevet* å beholde fortidsformen "bar" som et vern mot messeofferet.

- D. Bibelteksten, økumeniske hensyn og liturgiske hensyn kan tale for å beholde presensformen. Denne form kan gi en sterkere opplevelse og bedre forståelse av liturgiens vesen. Særlig i nattverd liturgien blir opphevelsen av tid og rom i et evig nu, "det liturgiske presens" – tydelig: Vi synger med Guds "menighet i himmelen og på jorden", påminnes (gr. *anamnese*) fortidens avgjørende hendelser ("I den natt da vår Herre Jesus Kristus ble forrådt, tok han et brød...") og ser framover mot å "samles hos deg i ditt fullendte rike."

Nå er dette presentiske ikke helt borte i formen "bar". Vi synger jo den "presentiske" bønne "miskunne deg over oss". Heller ikke her er vi helt i historiens fortid, men er samtidige med Kristus. En bør derfor heller ikke overvurdere den liturgiske endringen til "bærer".

- E. En ofte oversett problemstilling i debatten om "bar" eller "bærer" er hva disse alternative formene sier om *Kristus*. Kan vi se for oss at Kristus (fortsatt) bærer verdens synd, eller er dette tilbakelagt? I Johannes åpenbaring fremstilles Kristus som et lam, som "så ut som det var slaktet" (Åp 5,6). Tusener på tusener roper med høy røst: "Verdig er Lammet som ble slaktet, verdig til å få all makt og rikdom, visdom og styrke, ære og pris og takk" (Åp 5,12). Kristus identifiseres her som et slaktet lam, også i den seirende og opphøyede situasjon. Midt i den himmelske liturgi og lovsang fastholdes Kristus som *lammet*, som en gang ble slaktet og som andre følger etter "hvor han så går" (Åp 14,4) og det måltid han innbyr til omtales som "Lammets bryllupsmåltid" (Åp 19,9).

Disse bibelske bildene viser at det gir god mening fortsatt å henvende seg til den oppstandne Kristus som *lammet*, slik vi gjør i liturgien, enten vi synger "bar" eller "bærer". Et annet motiv som fastholder det samme poeng, er at den oppstandne Kristus i følge Det nye testamente fortsatt bærer sårmerkene etter oppstandelsen, noe som kommer til uttrykk både i vår forkynnelse, bønneliv og i kirkekunst. I denne sammenheng kan det også trekkes fram at Hebreerbrevet peker på at Kristus går i forbønn for oss: "... fordi han alltid lever og går i forbønn for dem" (Heb 7,25). Også i denne forbønning gjerning bærer han verdens synder fram for Faderen.

Det bør overveies om presensformen "bærer" kan være tjenlig for å styrke bildet av den oppstandne Kristus som den som fortsatt bærer sårmerkene, som *identifiseres* og beskrives i liturgien som Guds lam og som fortsatt utøver en gjerning for oss. Her handler det altså ikke bare om et "liturgisk presens", men også om et "kristologisk presens" (*kristologi*= læren om Kristus).

Samtidig ser vi at hans korsfestelse og død, som en fortidig engangshendelse ("som ble slaktet"), også kommer til uttrykk i den presentiske liturgi vi finner i Åpenbaringsboken. Det er dette som i vår tradisjon er gitt uttrykk for i formen "bar all verdens synder".

**Det er gode grunner både for å velge fortidsform og nåtidsform.
Bispemøtets forslag tas til følge. Endret i KR-sep 2010.**

11. Pkt 20 Velsignelsesbønn ved utdelingen – ”fra alt ondt” strykes.

Kommentar: Denne velsignelsesbønnen er i samsvar med aftenbønntradisjonen, bl.a. i den velkjente bønningen: ”Fra synd, fra sorg, fra fare, din engel meg bevare” (NoS 811). Velsignelsesbønnen er gjengitt blant annet i boken ”Ved sengekanten”, som er kommet i flere opplag. Bønnen er kjent fra tidebønntradisjonen og den står i gjeldende Gudstjenestebok (GB I, s. 80). Derfor bør den fortsatt benyttes i den form som her er brukt. Det er også i samsvar med bønningen i Fadervår, ”frels oss fra det onde” å beholde bønningen uten å ta bort formuleringen ”fra alt ondt”.

En ytterligere grunn til å beholde bønningen i sin fullstendige form er at det i ordningen angis en alternativ bønn, ”Gud velsigne deg og bevare deg”.

Derfor foreslås det at bønningen beholdes i sin fullstendige form, uten å stryke ”fra alt ondt”. Ikke endret i KR-sep 2010.

12. Pkt 21 takkebønn (s. 14) – ”tjeneste for verden” erstattes med ”tjeneste i verden.”

Kommentar: Både ”for verden” og ”i verden” ivaretar sendelsesmotivet, som er et viktig aspekt ved takkebønnen etter nattverden: Vi er sendt av Gud for å gjøre tjeneste for/i verden. ”For verden” kan oppfattes å være mer pregnant som sendelse enn ”i verden”. Dette er i pakt med nattverdens diakonale side, som har vært vektlagt de senere år. Det kommer også til uttrykk i nyere salmer, for eksempel NoS 719,4: ”Brød til verden vil du bære, sender søsken fra ditt bord; ut i verden skal de vandre for å dele brød med andre. Det er summen av ditt ord.”

Men ”til vitnesbyrd og tjeneste for verden” kan også oppfattes som om man stiller seg utenfor verden, som om det gjelder for en verden man selv ikke er en del av. Ut fra dette resonnement er BM’s forslag fulgt.

**Formuleringen ”tjeneste for verden” endres til ”tjeneste i verden”.
Endret i KR-sep 2010.**

13. Synsbekjennelse – formuleringen fra 1977-liturgien videreføres som et alternativ.

Kommentar: Det antas at biskopenes begrunnelse for å ta med synsbekjennelsen fra 1977-høymessen som et alternativ er et ønske om å ivareta fleksibiliteten for menigheter som fortsatt måtte ønske å bruke denne.

BM’s forlag tas til følge. Satt inn i KR-sep 2010 (s. 24)

14. Kyrieønn nr 2 (s. 26) strykes.

Kommentar: En viktig begrunnelse for å beholde kyrielitani 2 er at det er viktig å ha med det dobbelte aspekt ved kyrieropet, både som nødrop og hyllingsrop. Begge motiver har lang tradisjon i liturghistorien. Kyrielitani nr. 2 ivaretar kyrie som et hyllingsrop. Denne kyrieønn vil være spesielt anvendelig i påsketiden.

Det antas at BM's begrunnelse for å ta den ut er at man ikke er fornøyd med den språklige utforming.

BM's forslag om å ta ut kyrielitani 2 tas til følge. Strøket i KR-sep 2010.

15. Forbønn – i III. Formulerte forbønner, Forbønn 1 annet ledd (s. 37), legges til: "for vår biskop", og i fjerde ledd legges til: "for vår konge og hans hus."

Kommentar: Det er viktig å bevare den pregnante og knappe formen i Forbønn 1. Derfor bør BM's forslag ivaretas ved en redigering av bønnen, samt stryke setningen "for oss som er samlet i bønn og tilbedelse":

Annet ledd endres fra

For din kirke i vårt land, for oss som nå er samlet i bønn og tilbedelse, for alle dine tjenere og medarbeidere ber vi deg, Gud.

til

For din kirke i vårt land, for vår biskop og våre menigheter, for alle dine tjenere og medarbeidere ber vi deg, Gud.

Følgende nye ledd settes inn etter fjerde ledd:

For vår konge og hans hus, for alle som har lederansvar iblant oss ber vi deg, Gud.

BM's forslag tas til følge ved at bønnen er redigert som anført ovenfor. Endret i KR-sep 2010.

16. Forbønn – i III. Formulerte forbønner, Forbønn 3, fjerde ledd (s.40) erstattes "har problemer" med "strever med sitt liv."

Kommentar: **BM's forslag tas til følge. Endret i KR-sep 2010.**

17. Forbønn – i III. Formulerte forbønner, Forbønn 4, første ledd (s. 40) endres tiltalen til "Kjære Gud, himmelske far."

Kommentar: Den foreslåtte endring tydeliggjør bønnens treenighetsstruktur.

BM's forslag tas til følge. Tiltalen endret i KR-sep 2010.

18. Kirkeårsprefasjoner, s. 45

- a. Adventstiden: "folket" erstattes med "ditt folk".
- b. Jul: "den hellige natt" strykes
- c. Påske: "verdens" erstattes med "våre"
- d. Allehelgensdag: andre setning er ufullstendig.

Kommentar:

- a. Forslaget er en språklig forbedring.
- b. Forslaget gjør teksten mer anvendelig på Maria budskapsdag.
- c. Endringen fra "båret verdens synder" til "båret våre synder" gjør teksten mer nær og relevant for den gudstjenestefeirende menighet.
- d. Den ufullstendige setning rettes opp ved å endre punktum til komma etter "Jesus Kristus, vår Herre."

BM's forslag til endringer tas til følge. Endret i KR-sep 2010.

19. Nattverdbønn B, s. 48. ”Samme kår som oss” (i stedet for ”vi”).

Kommentar: Det er sjekket med Språkrådet hva som er korrekt norsk: ”han levde under samme kår som vi”, eller ”han levde under samme kår som oss”.

Svaret fra Språkrådet er at ”samme kår som vi” er riktig grammatisk, mens ”samme kår som oss” er vanlig i dagligtale. Språkrådet godkjenner begge former.

BM’s merknad tas til følge. Endret i KR-sep 2010.

20. Nattverdbønn B, s. 48. Derfor minnes vi hans død og oppstandelse når vi bringer... (komma strykes).

Kommentar: **Tas til følge. Komma strøket i KR-sep 2010.**

21. Nattverdbønn C, s. 49. Hellig– stryk helt.

Kommentar: ”Helt” er et overflødig ord.

Forslaget om å stryke det tas til følge. Strøket i KR-sep 2010.

22. Nattvedbønn C, D, E, s. 49-51, Gaver – i stedet for ”hellige gaver”.

Kommentar: ”Send din Ånd over...” er en bønn om at gavene skal ”helliges”. Derfor bør ”hellige” strykes på dette sted. Dette fører til en rytmisk ubalanse i setningen som kan løses ved å gjenta ordet ”over”: ”Send din Ånd over oss og over dine gaver.”

Det er også en innholdsmessig forbedring av bønnen å tydeliggjøre at den består av to ledd.

Tas til følge. Endret i KR-sep 2010.

23. Nattverdbønn D, s. 50, stryk ”som”.

Kommentar: ”Som” i setningen ”Du sendte din Sønn, han som ble korsfestet...” løfter setningen i et bedre og mer variert språk.

Tas ikke til følge. Ikke endret i KR-sep 2010.

24. Nattverdbønn D, s. 50, ”dem” i stedet for ”alle”.

Kommentar: For å unngå et objektiviserende språk har vi i forbønnene gjennomgående forsøkt å unngå ”vi – dem” form og i stedet bedt for ”alle som”.

”Alle som sulter og tørster” kan innbefatte både mennesker i nærmiljøet og noen som faktisk deltar på gudstjenesten. Derfor bør den mer inkluderende formen ”alle som” beholdes.

BM’s forslag tas ikke til følge. Ikke endret i KR-sep 2010.

25. Nattverdbønn for særlige anledninger, s. 52. Bønn i kolonne 2 – ”for” i siste setning erstattes med ”i”.

Kommentar: Forslaget er en språklig forbedring.

Tas til følge. Endret i KR-sep 2010.

26. Ordingen, 21. Måltidets avslutning, s.14 – etter at takkebønnen er bedt dekkes alteret av.

Kommentar: BM’s merknad er å forstå som et forslag om å flytte rubrikken om å ”dekke kalk og disk med kalkklede.... sette tilbake på sidebordet” til etter de tre alternative takkebønnene, s.14. Slik tydeliggjøres at intet skal dekkes til eller flyttes

bort fra bordet før takkebønnen er bedt. Uttrykket ”dekkes av” vil vi imidlertid forbeholde til gudstjenesten skjærtorsdag, hvor også blomster og alterlys fjernes.
Tas til følge. Flyttet og endret i KR-sep 2010, slik at den passer til plasseringen etter takkebønnene.

27. Rubrikker til særskilte dager i kirkeåret, s.61f.

- a. Samordne språkbruk – ”anbefales”, ”brukes gjerne”, ...

Kommentar: **Tas til følge. Rettet opp i KR-sep 2010.**

- b. Fastetiden: la oss bekjenne forsakelsen og troen *slik det lyder ved den hellige dåp (kursiv strykes).*

Kommentar: Det kan være behov for å beholde denne formuleringen for å bevisstgjøre forsakelsen og troen som dåpspåminnelse.

Tas ikke til følge. Ikke endret i KR-sep 2010.

- c. 1. mai og 17. mai gis samme temakrets.

Kommentar: **Tas til følge. Rettet opp i KR-sep 2010.**

- d. Legg til Samefolkets dag 6. februar.

Kommentar: **Tas til følge. Satt inn i KR-sep 2010.**

- e. Allehelgensdag: ”har gått bort” erstattes med ”er døde”, ”bør minnes ved...” erstattes med ”kan minnes ved...”.

Kommentar: **Tas til følge. Rettet opp i KR-sep 2010.**

28. Hovedgudstjeneste som temagudstjeneste, i siste avsnitt b) ”dersom det er nattverd” erstattes med ”når det er nattverd”. s.66

Kommentar: BM's forslag er en forbedring av teksten.

Samtidig berører BM her en rubrikk som det er behov for å se nærmere på i sin helhet: Siste avsnitt i ”Hovedgudstjeneste som temagudstjeneste” med punktene a) og b) (i KR – mai 2010) er hentet fra Forsøkssaker 1995. Det kan være nødvendig i sterkere grad å tilpasse dette avsnittet til gudstjenestereformens ordning for hovedgudstjenesten. Da bør den innledende setningen om *en egen struktur* for temagudstjenester strykes. Punktet a) kan også strykes, da innholdet er ivaretatt i Alminnelige bestemmelser, C 2 (Følgende elementer skal være med i alle hovedgudstjenester).

De innholdselementer som nevnes i punkt b) er ivaretatt i ”Nattverdordning for særlige anledninger” (Ordnningen s. 51). Derfor foreslås punkt b) endret til:
Når det nattverd, benyttes en av de godkjente nattverdordningene. Om ordningen for nattverd tilpasses den aktuelle gudstjeneste, kan ”Nattverdordning for særlige anledninger benyttes”, med de muligheter som her gis til å tilpasse ordningen gudstjenestenes anledning og tema.

For å gi den nødvendige fleksibilitet som ligger i den opprinnelige rubrikken fra forsøkssaker 1995, foreslås det å åpne opp igjen for den muligheten som har vært inne tidligere i prosessen med gudstjenestereformens hovedgudstjeneste: Å kunne benytte en annen ferdig formulert eller lokalt utformet nattverdbønn i forkant av

innstiftelsesordene. I veiledningen må innholdselementene i en slik bønn tydeliggjøres (Jfr. Forslaget 2008, s. 145) Dette vil også bidra til å ivareta Bispemøtets anmodning om ”hovedgudstjeneste med nattverd tilrettelagt for barn” (jfr. punkt 30 nedenfor).

Som innledende rubrikk til ”Nattverdordning for særlige anledninger” kan settes inn: *Denne ordningen kan brukes på hovedgudstjenester særlig tilpasset barn og unge, samt temagudstjenester.* I Veiledningen kan det gis mer utførlige råd med hensyn til bruk av ordningen, også i andre gudstjenester enn hovedgudstjenesten.

BM's merknad tas til følge. Rettet i KR-sep 2010.

Rubrikk om ”Hovedgudstjeneste som temagudstjeneste” (Ordningen s. 66) og ”Nattverdordning for særlige anledninger” (Ordning s. 52) endret i KR-sep 2010 som foreslått ovenfor.

29. Det må utarbeides samlingsbønner tilpasset kirkeåret.

Kommentar: Et fullstendig sett nye samlingsbønner med kirkeårskarakter vil det ikke være mulig å utarbeide innen KM 2010. Dette er et krevende arbeid som forutsetter betydelig tid og ressursbruk.

Kirkerådet iverksetter utredning av både kirkeårsrelaterte samlingsbønner og kollektbønner. Dette arbeidet sees i sammenheng og det tas sikte på at hele/deler av disse tekstene kan komme til Kirkemøte behandling i 2011.

BM' s merknad tas til følge ved at konkret forslag utarbeides med sikte på behandling på KM 2011.

30. Det må utarbeides eksempel på struktur for hovedgudstjeneste med nattverd tilrettelagt for barn.

Kommentar: Dette anliggendet kom også opp på Kirkerådsmøtet i mai. Det ble referert fra Møre bispedømmes gudstjenestegrupper som i samlet møte 27. mai 2010 kom med innspill til hvordan ordning for hovedgudstjenesten kan tilpasses barn og familier. Som vedlegg til innspillet sendte de med et gudstjenesteopplegg fra en menighet, ”Forslag til nattverdfeiiring med barn i full gudstjeneste”. Innspillet fra Møre er formelt oversendt Kirkerådet.

Strukturene som er satt opp i Forslaget (s. 17) er *eksempler* på strukturer. Det vil være variasjon lokalt med hensyn til hvilken av disse strukturene, eventuelt en kombinasjon av noen av den, som vil bli benyttet på hovedgudstjenester med nattverd hvor både gudstjenesten og nattverdliturgien er tilrettelagt med tanke på inkludering og medvirkning av barn. Derfor foreslås det ikke å utarbeide en femte struktur, men gi god hjelp i veiledningen til hvordan slike gudstjenester kan legges opp.

Det ovenfor nevnte eksemplet fra Møre viser at **det ikke er nødvendig med en egen struktur for å legge opp hovedgudstjenester med nattverd tilpasset barn. Men i tillegg til god veiledning, kan det være nødvendig med større fleksibilitet i noen av hovedgudstjenestens rubrikker.**

Derfor foreslås følgende rubrikker tatt inn i ordningen (satt inn i KR-sep 2010):

- 3. Inngangsort

Ny rubrikk til slutt i ledd 3, s. 5: *På gudstjenester tilpasset barn og unge, samt på temagudstjenester, kan inngangsordene ledsages av innslag som angir særpreget og tema.* **Satt inn i KR-Sep 2010.**

- II. Ordet

I innledende rubrikk må det angis noe om antall lesninger i hovedgudstjenestene. Det er ikke tilstrekkelig å la fleksibiliteten på dette punkt bare fremgå av strukturene (Ordnings s. 17) og presiseringen av hva som skal være med i alle hovedgudstjenester (Ordnings s. 18 og Alminnelige bestemmelser, C.2).

Ny rubrikk, s. 6: *I andre hovedgudstjenester enn høymessen kan det være to eller en lesning (evangeliet).* **Satt inn i KR-Sep 2010.**

- 12. Evangelium

Halleluja / Salme. Forslag til tilføyelse til innledende rubrikk: *I tillegg til eller i stedet for hallelujavers / kort salme kan det fremføres egnet korsang.* **Satt inn i KR-Sep 2010.**

- 13. Preken

Følgende avsnitt fra Alminnelige bestemmelser (s. 4) tas ut og settes inn som rubrikk i ledd 13: *I prekendelen kan det i samråd med liturg legges inn aktualiserende, dramatiserende eller aktiviserende innslag som er nøye samordnet med innholdet i prekenen.* **Satt inn i KR-Sep 2010.**

- 14. Trosbekjennelse

Forslag til tillegg til rubrikken ”dersom det er dåp i gudstjenesten, kan trosbekjennelsen utelates her”, s. 8 : *Eventuelt kan det her synges en trosbekjennessalme.*

Dette er identisk med rubrikk på samme sted i nåværende gudstjenestebok. Det er naturlig å tolke rubrikken slik at muligheten for å benytte trosbekjennessalme kun gjelder på gudstjenester med dåp. Det kan tenkes hovedgudstjenester uten dåp, for eksempel tilrettelagt for de aller minste (”babysanggudstjenester” og lignende), hvor det også er ønskelig å synges en trosbekjennessalme i stedet for å lese trosbekjennelsen høyt sammen. En slik mulighet kan det i så fall åpnes opp for i veiledningen. Derfor foreslås tilføyelse til rubrikken: *Se veiledningen, s.000.*

Satt inn i KR-Sep 2010.

- NATTVERD.

Nattverdordningen for særlige anledninger, s. 52.

Denne ordningen bør kunne brukes på hovedgudstjenester med nattverd tilrettelagt for barn.

Det vil være i tråd med biskopenes anliggende og henvendelsen fra Møre også å åpne opp denne ordningen med mulighet til å kunne benytte en annen ferdig formulert eller lokalt utformet nattverdbønn i forkant av innstiftelsesordene.

Jfr. kommentar i punkt 28 ovenfor.

Denne ordningen legger også opp til at det kan benyttes andre takkebønner enn de tre alternativene i ordningens ledd 21. Jfr. avsluttende rubrikk, s. 52: *Her kan følge en av de oppsatte takkebønnene, eller en annen egnet takkebønn.*

Behovet for en annen egnet takkebønn kan nettopp være til stede på gudstjenester hvor et barn som medliturg leser takkebønnen med ord som ikke oppleves å være for "voksne".

Dette aktualiserer også å hente inn igjen den bønningen som var med i forslaget til "Ordning for hovedgudstjeneste" til Kirkerådets første behandling i februar 2010.09.02. Her er et bearbeidet forslag av denne, til videre vurdering:

*Takk, Jesus, for at du kom til oss i nattverden
og vil være med oss alle dager.*

Takk for at vi alltid får høre til hos deg.

(ikke satt inn i KR-sep 2010):

Andre endringer i dokumentet "Ordning for Hovedgudstjenesten

I tillegg til de endringene som er gjort på bakgrunn av Bispemøtets vedtak og merknader er det i sekretariatet gjort følgende endringer i dokumentet som ble vedtatt på KR's møte i mai 2010:

1. Innskutt bisetning på s. 2, avsnitt 3.

"Ordningen for høymessen, *slik den er gjengitt i sin helhet med ulike alternativer s. 4-16*, danner utgangspunkt for alle andre hovedgudstjenester, både når det gjelder struktur, liturgiske tekster og rubrikker."

Begrunnelse: Den innskutte bisetningen er tatt med for å gi en tydeligere beskrivelse av hva som ligger i betegnelsen høymesse. Det er hovedgudstjenesten i sin fullstendige form.

2. Endring i overskrift – eksempel på strukturer, s. 17

"2. Eksempel på forenklet gudstjeneste med nattverd" .

Begrunnelse: For ikke å skape misforståelse mht til hva som menes med høymesse er betegnelsen "forenklet høymesse" tatt ut og erstattet som beskrevet ovenfor.

3. Eksempel på strukturer, s.17.

I "2. Eksempel på forenklet gudstjeneste med nattverd" er "Dagens bønn" tatt ut.

Begrunnelse: "Dagens bønn" er tatt ut i tråd med betegnelsen "forenklet" og for å gjøre

forskjellen mellom struktureksempelene større. I og med at 2,3 og 4 er *eksempler*, betyr jo ikke dette at dagens bønn ikke kan være med i en forenklet gudstjeneste med nattverd.

4. Lovsang Gloria, s. 29

Tatt ut nr. 1. Gloria, gloria in excelsis Deo (S97 243)

Begrunnelse: Dette er ett av mange eksempler på Gloria som kan hentes fra forskjellige kilder. Se neste punkt (6).

5. Satt inn under KYRIE BØNNEROP (s.26), LOVSANG GLORIA (s. 28) og BØNNESVAR (s. 44):

Ulike bønnerop/kyriesanger (s.26) – Lovsang/gloria (s. 28) – bønnesvar (s. 44) finnes i:

- Organistens gudstjenestebok
- Liturgisk musikk, hefte 1-3
- Norsk Salmebok
- Salmer 97
- Ny fremtidig Salmebok
- og eventuelt i andre kilder

Begrunnelse: På disse tre områder vil det være stor frihet til å velge ulike alternativer.

6. Hovedgudstjeneste på særskilte dager i Kirkeåret – rubrikker.

Rekkefølgen er endret i et forsøk på å samordne alle rubrikker kronologisk både i forhold til kirkeår og kalenderår.

Begrunnelse: Dette gir bedre oversikt.

Økonomiske/administrative konsekvenser

Se eget dokument om dette.